

Əliyev B.Ə., Kələsova X.X*

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2018.55.6-20

Terrorçuların məhv edilməsi-terrorçuluğa qarşı mübarizənin müstəqil metodu kimi

Xülasə: Bu gün dünyada terrorçuluq cəmiyyətdə ən ciddi təhdidlərdən biridir. Bu fenomenin qəddarlıq və mənəviyyatsızlıq dərəcəsi o qədər böyükdür ki, terrorçuluq problemi ilə qarşı-qarşıya gələn hər bir ölkənin özünə qarşı əks-sədaqətlə intizarını stimullaşdırır. Eyni zamanda, bu istiqamətdə praktiki səylər çox hallarda çətin bir dilemmalara səbəb olur: milli təhlükəsizliyi insan hüquq və azadlıqlarına hörmət etmə öhdəliyi ilə necə effektiv şəkildə birləşdirmək olar? [1, s.2].

Beynəlxalq və milli hüquq müdafiə təşkilatları dəfələrlə terrorçuluqla mübarizədə bir sıra ölkələrin istifadə etdiyi metodların qəddarlığını vurğulamışlar. Bu günə qədər qızğın müzakirələrə səbəb olan mövzu "terrorçuların məhv edilməsi" adlı bir üsuldur ki, terrorçuluq hərəkətlərinin törətdikləri şəxslərin (çox vaxt onların fəaliyyətindən zərər çəkmiş dövlətin ərazisindən kənar) məqsədyönlü fiziki məhv edilməsi, həbsinin sonradan cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi məqsədi ilə, çox çətin təsəvvür olunur.

"Terrorçuların məhv edilməsi" bütün təşkilatların fəaliyyətinin təsirini azaltmaq və terror təşkilatlarının aktivistlərini aradan qaldırmaq, müqavimətini qırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bundan əlavə, onlar potensial terrorçuların şüuruna əvvəlcədən təsir edən bir qorxuducu faktor rolunu oynamışlar. Bu üsulu Amerika Birləşmiş Ştatları və İsrail fəal şəkildə istifadə edir, Rusiya isə

***Əliyev Bəxtiyar Əbdürəhman oğlu** - AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun "Dövlət təhlükəsizliyinin hüquqi təminatı" şöbəsinin müdiri, h.ü.f.d., dosent (Azərbaycan). E-mail: antiterror-baku@mail.ru

Kələsova Xəyalə Xəqani qızı - AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun "Dövlət təhlükəsizliyinin hüquqi təminatı" şöbəsinin böyük elmi işçisi (Azərbaycan). E-mail: xayala_kalashova@yahoo.com

Çeçenistan ərazisində qarşıdurma əməliyyatları zamanı bu üsula müraciət etmişdir. Bu günə qədər sivil bir cəmiyyətin şüurunda “terrorçuların məhv edilməsi”nin qəbulediciliyi iki tamamilə qütblü mövqeni formalaşdırmışdır.

Problemin aksioloji xarakteri həyat, ictimai təhlükəsizlik, dövlətin səlahiyyətləri, humanizm kimi etik və hüquqi prinsip kimi qeyri-maddi xarakterin qorunan və fədakar faydaları arasında mənəvi seçimdir ki, onu həll etmək çox zəruridir. Bununla bərabər, görünən güclü nəzəri konstruksiya sayılan “terrorçuların məhv edilmə” funksiyasının qarşısı alınarkən, və ya sabitliyi itərkən biz ikinci funksiyayı analizə etməyə başlayırıq. Bu rakursda, ləğvetmə intiqam aktı kimi “qeyri-məhkəmə icraatının” xüsusiyyətləri əldə edilir. 19 dekabr 2006-cı il tarixində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının plenar iclasında qətiyyətlə yaşamaq hüququnun pozulması kimi qeyri-məhkəmə icraatlarının tətbiq edilməsi kəskin şəkildə müzakirə edilib [2, s.6].

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qlobal Əməliyyat-Terrorçuluq Strategiyası, 8 sentyabr 2006-cı ildə bir qətnamə şəklində qəbul edilərək, “terrorçuluqla mübarizə zamanı hüquq sahələrini xüsusilə insan hüquq normaları, qaçqınların hüquqları, və beynəlxalq humanitar hüquq” sahələrini onların üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirməyə səsləyir. Qeyd etmək lazımdır ki, “təcridədi ləğvetmə” tərəfdarları çox vaxt terrorçuluqla mübarizəni müharibəylə bərabərləşdirməyə çalışırlar.

Beynəlxalq hüquqda “beynəlxalq silahlı münaqişə” və “beynəlxalq qeyri silahlı qarşıdurma” kimi iki anlayış mövcuddur. Hər birinin kontekstində dövlətin fəaliyyətinin hüquqi əsaslarının özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Birinci sadaladığımız tipologiyada qarşıdurma mövcud olduqda, terrorçuları məhv etmək üçün hərəkətlər mənəvi cəhətdən haqlı olaraq qəbul edilə bilər, çünki onlar ayrıca, qadağan edilmiş müharibə metodlarından istifadə edən dövlətin düşmənləri olan şəxslərə qarşı yönəldilir [3, s.8].

Açar sözlər: beynəlxalq hüquq; insan hüquq və azadlıqları; dövlətin səlahiyyətləri; terrorçuluqla mübarizə; silahlı münaqişə; ciddi təhdid.

Lakin dövlətin hərəkətləri beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələrin qarşısının alınması üçün müəyyən edilmiş hüquqi çərçivəyə uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Təsdiq etmək olar ki, terrorçuluqla mübarizə edən hər bir dövlət beynəlxalq hüququn birbaşa qadağanına məruz qalanları istisna etməklə, rəqiblərini məhv etmək üçün qanuni əsaslarla hər hansı vasitə və üsuldan istifadə edərək özünü müdafiə edə bilər. Xüsusilə, 1949-cu il, 12 avqust Cenevrə Konvensiyasının 1 sayılı əlavə Protokolu beynəlxalq silahlı qarşıdurmaların qurbanlarının müdafiəsi ilə əlaqədar, lazımsız ziyan və ya lazımsız əzablara səbəb ola biləcək silah, mərmər, maddə və müharibə metodlarının istifadəsini qadağan edir.

Təcrübə göstərir ki, “terrorçuların məhv edilməsi” üsulundan istifadədə əksər hallarda vasitələr və üsullar lazımsız əzablara gətirib çıxara bilməz, bu vəziyyət onu terrorçuluqla mübarizədə məqbul bir hərəkət kimi qəbul etməyə imkan verir. Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət öz hərəkətlərini zərərli hərəkətlərin qanuniliyi üçün şərtləri müəyyən edən müvafiq milli hüquqi qurumlarla (məsələn, lazımi müdafiə və ya cinayət törətmiş şəxsin saxlanılması zamanı zərər vurma müəssisəsi kimi) əlaqələndirmək zərurətindən azad olunur. Buna baxmayaraq, belə bir metodu qəbul etmək üçün, bir dövlətin açıq bir silahlı münaqişəyə çevrilmiş dövlət tərəfindən ərazisində terrorçuluq fəaliyyətini həyata keçirmək zəruridir. Terrorçuların öz ərazisində “terrorçuların məhv edilməsi” zamanı silahlı qarşıdurmada sərhədlərindən kənara çıxmaması şərti ilə dövlət tərəfindən məhv edilə biləcəyi mümkündür [4, s.5].

Beynəlxalq silahlı münaqişələrin qurbanlarının müdafiəsi ilə bağlı 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarına əlavə 2 sayılı Protokolun müddəalarına əsasən, münaqişə dövlətin silahlı qüvvələri ilə hökumət əleyhinə silahlı qüvvələr və məsuliyyətli əmrə tabe olan digər silahlı qruplar arasında, öz ərazisinin bir hissəsi üzərində davamlı və əlaqəli hərbi əməliyyatlar aparmağa imkan verən belə

bir nəzarət həyata keçirir. Rusiya qanunvericiliyinə görə qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrin subyektlərinin qanunsuz hərəkətləri əksər hallarda “qeyri-qanuni silahlı birləşməyə qoşulma” kimi uyğunlaşma formalaşdırır. Çox vaxt dövlətlə qarşıdurma əsnasında terrorçuların fəaliyyəti müşayiət olunur. “Münaqişə qurbanı” adlanan şəxslər cinayətin qadağan edilməsini nəzərdə tutan 2 sayılı Protokolun məzmununa diqqət yetirilməlidirlər. Bu hərəkətdə bu konsepsiyanın təfsiri yoxdur, amma onun mətnindən dövlətə qarşı çıxan qüvvələrin nümayəndələri üçün bu cür statusu tanımaq mümkündür.

Onlar münaqişəyə qoşulmaqdan imtina etdikləri təqdirdə özlərini könüllü olaraq silahlandırır və ya hakimiyyət orqanları tərəfindən saxlanılırlar. Nəticə olaraq, terrorçuların fiziki məhv edilməsi, münaqişəyə qeyri-qanuni silahlı qrupların üzvləri olaraq qatılmağa davam edilməsi, beynəlxalq hüquq baxımından nəzəri cəhətdən məqbuldur. Qeyd edək ki, belə bir hərəkətin qanuniliyinin qiymətləndirilməsinə mümkün bir zaman aralığından törədilmiş terror aktları arasında onun təşkilatçılarının həcmi və məhv edilməsi təsir etməyəcək. Bu mövqə 1950-ci ildə Avropa Konvensiyasının insan hüquqları və əsas azadlıqları müddəalarında öz əksini tapdı [5, s.1].

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı “İnsan Hüquqları, Terrorçuluq və Terrorçuluqla mübarizə” mövzusunda hazırladığı hesabatda qeyd olunur ki; qanuni sayılmaq üçün ölümcül qüvvənin istifadəsi həmişə zərurət prinsipi ilə uyğun olmalıdır və özünü müdafiə etmək və ya başqalarının həyatını qorumaqla həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda, mütənasiblik prinsipinə həmişə hörmət göstərilməlidir və mümkünsə, həbs və ya həyatdan məhrum etmə ehtimalı olmayan profilaktik tədbirlər taktikası istifadə edilməlidir. Terrorçuluğun təzahürlərini minimuma endirmək və (və ya) aradan qaldırmaq üçün tədbirlər (bundan sonra - nəticələrin aradan qaldırılması) terror aktlarının mümkün nəticələrinin proqnozlarına əsasən əvvəlcədən planlaşdırılır. “Hədəfi öldürmə” və ya “terrorçuların məhv edilməsi” Avropa İnsan Hüquqları

Konvensiyasında xüsusilə, beynəlxalq hüququn bir sıra normalarına uyğun olmayan hadisələrdir.

Bu Konvensiyada qeyd olunur ki, həyat hüququ təmin olunduğu təqdirdə heç kəs həyatından məhrum edilə bilməz və heç kəsin qeyri-qanuni zorakılığa qarşı insan hüquqları, həyat hüququ, məhkəmə hökmü istisna olmaqla, (istisnalar təmin edilir, lakin məhkumların qaçmasını maneə törətmək və ayağa qaldırmaq), ləğv oluna bilməz. Terrorçuluqla mübarizədə müvəffəqiyyət yalnız maraqlı ölkələrin nümayəndələrinin birgə səyləri ilə əldə edilə bilər. Bu müntəzəm olaraq terror təşkilatına qarşı mübarizənin vəzifələrini həll edən şöbələr xüsusi bölmələr, ekspertlərin ikitərəfli və çoxtərəfli görüşlərinin keçirilməsi ilə təmin olunacaqdır.

Müzakirələr və praktiki mənada hakimiyyət orqanlarının terrorçularla münasibətdə tutduğu mövqe iki istiqamətə yönəlmiş. Birinci yanaşma İsrail təcrübəsində istifadə olunur ki, bütün şəraitdə terrorçuların məhv olmasını təmin edir, hətta əgər bu girovların ölümünə səbəb olarsa. İkinci yanaşma isə, mümkün itkilərin minimuma endirilməsini və terrorçuların irəli sürdüyü qeyri-prinsipli şərtlərinin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur. Hal-hazırda münaqişələrə, sonra isə münaqişələrdən sonra Yaxın Şərqdəki proseslərə Əfqanıstan və İraqda olan münaqişələrə iki beynəlxalq təşkilat BMT və NATO nəzarət edir. Onlar bu regionda ABŞ siyasətinin yaratdığı müxtəlif çətinliklərlə və nəticələrlə üzləşiblər. Sonuncu dəfə Əfqanıstanda beynəlxalq sülhə qarşı mövcud olan təhlükə, də ABŞ-ın fəaliyyətini legitimləşdirdi. 12 sentyabr 2001-ci ildən BMT Baş Assambleyası və Təhlükəsizlik Şurası ABŞ-da terror hücumlarını yekdilliklə qınayaraq qəbul etdi [6, s.2].

Sosial hadisələrin qarşısını almağa yönələn profilaktikanın səmərəsizliyi, hüquqi, maddi və texniki təminatın olmaması, normativ hüquqi bazanın qeyri-təkmil olması, hüquqi nihilizm halları terrorçuluğun miqyasının genişlənməsinə təsir edir. Vahimə və qorxu ilə müşayiət edilən xüsusilə təhlükəli əməlin dinc əhalinin qırğına, maddi və dini dəyərlərin dağılmasına, sosial və milli qruplar

arasında düşmənçiliyin, ədavətin yaranmasına səbəb olması illər ərzində dinamik həyatın səmtini normal məcraya yönəltməyə mane olur. Onun amansızlığı və müstəsna vahiməsi insanları çaşqın vəziyyətdə qoyur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində Terrorçuluq cinayətləri ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan cinayətlər fəsilinə aiddir. Məqsəd ictimai təhlükəsizliyi pozmaq, əhali arasında vahimə yaratmaq, yaxud dövlət hakimiyyəti orqanları və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qərar qəbul edilməsinə təsir göstərməkdən, sağlamlığa əhəmiyyətli ziyanın vurulmasından ibarətdir. Bütün bunlar müəyyən regionda əhalinin təhlükəsizliyinin təmin oluna bilməməsi qənaətini yaradır. Terrorçuluq özünü insanların yaddaşlarında “təsdiqlədiyindən”, onun ağırları uzun müddət unudulmur. Son illər dünyada baş verən hadisələri televiziya vasitəsilə izlədikdə dəhşətə gəlməmək olmur [7, s.1].

Terrorçuluq artıq milli çərçivədən çıxaraq beynəlxalq xarakter aldığından, onunla mübarizə beynəlxalq səviyyəli bir qurumun yaradılmasını reallaşdırır. Terrorçuluq zorakılıqla müşayiət edilən xüsusilə ağır mütəşəkkil cinayətlərə aid edilir. Bu əməl nəticəsində günahsız insanlar həlak olur, dağıntılar, partlayışlar baş verir, yanğınlar ətrafı iflic vəziyyətdə qoyur, insanlar qurbana çevrilir. Terrorun özünə xas cəhəti dinc əhali arasında, hakimiyyət nümayəndələrinə, siyasi sistemə qarşı ifrat qorxu yaratmaq və zorakılığı həyata keçirməkdir. Bu əməlin qurbanlarının terrorçulara heç bir aidiyyəti, onlarla heç bir bağlılığı olmur. Terrorçular həmişə katastrofik nəticələrin nümayiş etdirilməsində ısrarlı olurlar. Sentyabr 2001-ci ildə Amerikada dünya ticarət mərkəzinin partlayışını, bu vahimənin və dəhşətin davamı və dərəcəsini 2016-cı ilin iyun ayında Türkiyənin İstanbul şəhərinin Atatürk Hava Limanında baş verən dəhşəti və Fransanın Nitse şəhərindəki geniş miqyaslı hadisələri bura aid etmək olar. Bu gün, terrorçuluq artıq global problem kimi diqqət mərkəzindədir və geniş tədqiqata malikdir. Müasir dövrdə terrorçuluğun yalnız ayrı-ayrı elementləri, cinayət hüquqi xarakteri tədqiq olunur [8, s.1].

Partlayışların, yangınların və digər ağır hadisələrin törədilməsi məqsədli olur, Allahın yaratdığı “şüurlu varlıqlar” nə etdiklərini çox yaxşı anlayırlar və ona şüurlu sürətdə yol verirlər. Amma, terrorçuların əməlləri daha çox hakimiyyət strukturlarına təzyiqlərin və maraqlarına uyğun qərarların qəbuluna məcbur etməyə səmtlənir.

XXI əsrin ən təhlükəli və mürəkkəb hadisəsi kimi terrorçuluğun vahimə və qorxu miqyası genişlənməkdədir. Onun əhatə dairəsinin artımı mülkiyyət hüququnun müəyyən edilməsində bərabərsizliklərin olması, hakimiyyət uğrunda etnik qrup və milli maraqlar arasında ziddiyətlərin antoqonist həddə çatması ilə sıx bağlıdır. Sosial hadisələrin qarşısını almağa yönələn profilaktikanın səmərəsizliyi, hüquqi, maddi və texniki təminatın olmaması, normativ hüquqi bazanın qeyri-təkmil olması - hüquqi nihilizm halları terrorçuluğun miqyasının genişlənməsinə təsir edir. Vahimə və qorxu ilə müşayiət edilən xüsusilə təhlükəli əməlin dinc əhalinin qırğına, maddi və dini dəyərlərin dağılmasına, sosial və milli qruplar arasında düşmənçiliyin, ədavətin yaranmasına səbəb olması illər ərzində dinamik həyatın səmtini normal məcraya yönəltməyə mane olur. Onun amansızlığı və müstəsna vahiməsi insanları çaşqın vəziyyətdə qoyur. Terrorçuluq artıq milli çərçivədən çıxaraq beynəlxalq xarakter aldığından, onunla mübarizə beynəlxalq səviyyəli bir qurumun yaradılmasını reallaşdırır.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, terrorçuluq zorakılıqla müşayiət edilən xüsusilə ağır mütəşəkkil cinayətlərə aid edilir. Bu əməl nəticəsində günahsız insanlar həlak olur, dağıntılar, partlayışlar baş verir, yangınlar ətrafı iflic vəziyyətdə qoyur, insanlar qurbana çevrilir. Terrorun özünə xas cəhəti dinc əhali arasında, hakimiyyət nümayəndələrinə, siyasi sistemə qarşı ifrat qorxu yaratmaq və zorakılığı həyata keçirməkdir. Terrorçuluq müasir cəmiyyətin gündəlik həyat tərzinə hakim olan, hər bir ölkənin milli təhlükəsizliyinə real təhdid və hədədir.

Bibliografiya

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Bakı, 1999.
2. ВМТ "Bombalı terrorizmə qarşı mübarizə haqqında" Beynəlxalq Konvensiyası, 1997-ci il.
3. Дополнительный Протокол № 2 к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 г., касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов. Женева, 8 июня 1977 г. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb3l.htm>, Москва, 2016.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/tochechnaya-likvidatsiya-kak-metod-protivodeystviya-terrorizmu-etiko-pravovaya-otsenka>, Москва, 2014, 6 с.
5. О полиции закон Рос. Федерации от 7 февраля 2011 г № 3 -ФЗ. - [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.garant.ru/>, Москва, 2013.
6. <http://olaylar.az/news/dunya/185173>
7. <http://www.e-qanun.az/framework/151141>
8. <http://www.alefmagazine.com/pub1436.html>